

Argumentumszerkezet: Lexikai szabályok, vagy konstrukciók?

Kálmán László

MTA/ELTE Elméleti nyelvészet kihelyezett tanszék
MTA Nyelvtudományi Intézet
kalman.laszlo@nytud.mta.hu

2014. március 6.

egy példa

rezultatív szerkezet

Fényesre táncolták a padlót.

*Táncolták a padlót.

lexikai szabállyal

$\langle V \rangle_1 \langle \text{HELY} \rangle_2 \rightarrow \langle V \rangle_1 \langle \text{TÁRGY} \rangle_2 \langle \text{ÁLLAPOT} \rangle_3$

ha „1” eredményeként „2” olyan állapotba kerül, amit „3” kifejez

konstrukcióval

$\langle V \rangle_1 \langle \text{TÁRGY} \rangle_2 \langle \text{ÁLLAPOT} \rangle_3$

ha „2” érintett abban a folyamatban, amire „1” utal, és a folyamat eredményeként „3” állapotba kerül

lexikai szabály

- maximális tömörség
- univerzális eszköz (ez is a tömörséget javítja)
- azt jósolja, hogy más (pl. morfológiai) váltakozás is lehet

konstrukció

- más eseteket is leír, pl.
Fényesre csiszolták a padlót. (^{OK}*Csiszolták a padlót.*)
- kifejezések egységes kezelése: nincs elvi különbség lexikai tétel, többé-kevésbé idiomatikus szerkezet, „produktív” szerkezet és retorikai séma között
- nyelvfelejtési tények: sokszor megmarad a séma az alkotórészek elfelejtése után is

példa: *táncol* és *csiszol*

- *táncol*: tárgyatlan, *csiszol*: tárgyas
- a *táncol* helyhatározójáról a szótárak nem szoktak szólni
- a *csiszol* tárgyatlan használatáról a szótárak nem szoktak tudni

elmélet

- ezek távoiról sem független „modulok”
- empirikus adatok a felszíni előfordulásokról és a használatról vannak
- a modulok közötti munkamegosztás az elméleti alapállásunktól függ

szemantikai elmélet 1.

a legalapvetőbb kérdések

- ontológiailag nem egyértelmű, hogy mondjuk a táncolás vagy a csiszolás hány entitás közötti reláció
másik példa: *fizet vmit/vmennyit vmiért vkinek vmiben vmiből...*
- ha mégis metafizikailag közelítjük meg, akkor hely, időpont, lelkiállapot és még sok minden tartozik hozzájuk
- a különböző „nem tipikus” használatok (pl. intranszitiv, rezultatív stb.) bizonyosan nem felelnek meg metafizikai különbségeknek pl. *tesz vmit vhova* vs. *letesz vmit (vhova)*: mi a különbség?
- a kognitív szemantikai megközelítés sem segít, episztemológiai síkra tereli a kérdést, de az empirikus alapjai hiányoznak (csak nyelvi forrásból származnak)

nyelvközeli kérdések

- van-e a vonzat—szabad határozó kategorikus megkülönböztetésének empirikus szemantikai alapja?
- mennyire felel meg a bővítmény jelölésének „idioszinkratikus” volta a bővítmény vonzat voltának?
például: *gondolkozik vmin/vmiről/vmiben/vmivel kapcsolatban...*
- kategorikus-e a különbség a teljesen rögzített bővítménykeretek („kötelező” bővítményekkel) és a „szabad” határozók között? (ld. itt is: *gondolkozik*)

a konstrukciós megközelítés részletei

helye a nyelvelméletek között

- még mindig nem egységes keret
- általában sok minden nem explicit, kivétel pl. Sag *Sign-Based Construction Grammar* elmélete
- általában a mondattanra összpontosít

általános jellemzők

- a kifejezések homogén kezelése (már említettem)
- a modularitás hiánya (bármilyen funkcionális és formai tulajdonság szerepelhet egyazon konstrukcióban)
- pszicholingvisztikai irányultság (nem a „jólformáltság” a fő megmagyarázandó tény)

ez már inkább csak magánvélemény

- minden kifejezés minden tulajdonságát valamely konstrukciónak kell „legitimálnia”
- minden konstrukció egy-egy memorizált mintának felel meg
- ennek megfelelően az elméletnek **sztochasztikusnak** kell lennie
- egy kifejezés akkor „jólformált”, ha a benne megtestesülő konstrukciók
  - (i) együtt kellően specifikálják a formáját és a funkcióját
  - (ii) nem mondanak ellent egymásnak
- a „gazdag memóriát” feltételező elméletcsalád része, gyakorlatilag azonos a (morfo-)fonológiából ismert **analógiás** elméletekkel
- az egyszerűséggel, tömörséggel kapcsolatos megfontolások ugyanazok, mint ezeknél a rokon elméleteknél

néhány ige—bővítmény konstrukció 1.

Viszonyjelölő poliszémiája

$\langle \text{ALANY} \rangle_1 \langle \text{V} \rangle_2 \langle \text{NP}_3 \rangle -n$

„2” nyereséggel/veszteséggel járó eseményre/folyamatra, „3” pedig téttel, kockázattal járó eseményre utal (pl. valamilyen játékra vagy üzletre), amelyben „1” mint valamilyen nyeresemény várományosa vesz részt

- hagyományosan az $-n$ viszonyjelölő „egyik jelentéseként” lehetne ezt kezelni
- ki lehetne mondani azt is, hogy az „1” és „2” viszonya valamilyen „alany”-konstrukciótól öröklődik
- ehhez hasonlóak még: *szik/... vmire, gondolkodik/... vmin*

néhány ige—bővítmény konstrukció 2.

aktív participium passzív használata

$\langle v \rangle_1$ -ó

állítmányi részként: a beszélő (főleg kiírásban) felajánlja, hogy az alany tárgyként részt vegyen az „1” által jelölt eseményben/folyamatban

- egyfajta idióma, talán az *eladó* általánosítása hozzá nagyon hasonló esetekre (*kiadó*, *bérbeadó*)
- a szűk alkalmazhatósági köre a nagyon speciális használatból adódik, nem kell stipulálni

néhány ige—bővítmény konstrukció 3.

ingadozás

- mindig abból adódik, hogy több lehetséges minta közül lehet választani (nagyjából megőrizve a funkciót)
- a hagyományos elméletek csak választható szabállyal tudják magyarázni (nem tudják összefüggésbe hozni más minták létezésével)
- például a „nyer/veszít *vmin*” konstrukció és a *-ban* „absztrakt helymegjelölés” konstrukciója között lehet ingadozás:

Az IT-szektoron/szektorban vesztettem el a pénzem.

- *gondolkozik/... vmin/vmiről*: az egyik konstrukcióba inkább a *töpreng*, *habozik* stb. illenek bele, a másikba inkább a *beszél*, *álmodik* stb. igék; a *gondolkozik* szemantikailag mindkettőhöz **hasonlít**

ingadozás és defektivitás 1.

ingadozás

Minden tizedik trafikot bezártak/bezárták.

Szószablya webkorporusz: 50–50%

- (i) a *minden ... -t* szerkezetek határozatlanok
- (ii) a sorszámnév-módosító névszói szerkezetek határozottak

defektivitás

az a barátom, amelyiket *ismersz/*ismered

- (i) a vonatkozó mellékmondatok határozatlanok
- (ii) az *amelyik* csak határozott névszói szerkezetben vezethet be vonatkozó mellékmondatot

ingadozás és defektivitás 2.

összehasonlítás

- a hagyományos elméletek a kettő különbségéről végképp semmit sem tudnak mondani
- sokszor nem éles a határ, mert a defektivitás sem abszolút

néhány spanyol ige tőhangsúlyos alakjai

- ha a tő utolsó magánhangzója *o* vagy *e*, akkor sok (gyakori) igénél a tőhangsúlyos alakokban ott *ue*, illetve *ie* áll: *dorMIR* 'alszik (INF)' ~ *DUERme* 'alszik (3SG)'; *teNER* 'van neki (INF)' ~ *TIEne* 'van neki (3SG)'
- *aboLIR* 'eltöröl', de *aBOle, *aBUEle
- miért nincs ingadozás? — mert az *o/ue*, *e/ie* váltakozásokban **más esetekben sincs**
- vagyis magának az ingadozásnak is analógiás forrásra van szüksége

minden n-ediket vs. azt az N-t, amelyiket

- a *minden N-t* összefér a határozottsággal:
minden ruháját ellopták
  - a sorszámnev összefér a határozatlansággal:
egy tizedik kávét is megivott
-
- az *amelyiket* nem fér össze határozatlansággal:
*egy kutyát, amelyiket láttál
  - a többi vonatkozó kötőszó nem fér össze a határozottsággal:
*amit/akit láttad, ahányat láttad, ...

Köszönöm a figyelmet!